Matas Valauskas, Džiugas Brazaitis, Mantas Daubaras

Šventosios 26 radimvietė

2022 m. gegužę–spalį buvo atlikti archeologiniai tyrimai Šventosios senovės gyvenvietėje, numatomo pakloti elektros kabelio vietoje, sparčiai užstatomame sklypų masyve buvusio Monciškės kaimo apylinkėse (dabar Palangos miestas). Kabelio trasa ėjo Jotvingių ir Latgalos gatvėmis, jos bendras ilgis 679 m. Ji suprojektuota Šventosios akmens amžiaus gyvenvietės R dalyje, buvusio ežero ar lagūnos pakrantėje. Iš ankstesnių archeologinių tyrimų buvo žinoma, kad trasa kirs akmens amžiaus gyvenvietę, kuri mokslinėje literatūroje vadinama Šventosios 26-ąja radimviete. Šios gyvenvietės ribose detaliaisiais tyrimais ištirta 70 m ilgio ir 1 m pločio perkasa. Likusioje trasos dalyje iškasta 30 1m^2 dydžio šurfų, taip pat stebėti elektros kabelio tranšėjos kasimo darbai.

Šventosios 26 radimvietė žinoma nuo 1966 m., kai melioruojant Šventosios pelkę buvo surasta daug keramikos, gintaro ir titnago radinių, kurie dabar saugomi Lietuvos nacionaliniame muziejuje. Tais pačiais metais R. Rimantienė radimvietėje iškasė 10x2 m dydžio bandomąją perkasą ir rado kultūrinį sluoksnį su gausiais, bet smulkiais radiniais. Radimvietės tyrimus ji atnaujino 1970–1971 m., tuomet buvo ištirtas 384 m^2 plotas. Buvo konstatuota, kad tyrinėtoje vietoje buvo įsikūrusi neolitinė gyvenvietė, kurioje veikė gintaro dirbtuvės – surinkta per du šimtai gintaro dirbinių ir jų fragmentų – daugiausia gamybos broko, taip pat per 4600 gintaro gamybos atliekų ir žaliavos gabalų. Atkreiptas dėmesys į savitą radimvietės keramiką su ryškia šukinės-duobelinės keramikos įtaka, taip pat į importinius skalūno radinius, atkeliavusius iš toli į Š esančių regionų (Rimantienė R. *Akmens amžiaus žvejai prie Pajūrio lagūnos.* Vilnius, 2005, p. 457–468). 2002–2005 m radimvietės Š dalyje V. Juodagalvis šurfais ir perkasomis ištyrė 264 m^2 plotą. Jis pastebėjo, kad gyvenvietės pakraščiuose kultūrinis sluoksnis stratifikuotas, apatiniuose kultūrinio sluoksnio horizontuose yra neblogai išsilaikiusių keramikos ir kaulo radinių (*ATL 2002 metais*, 2005, p. 6–10; *ATL 2003 metais*, 2005, p. 10–15; *ATL 2004 metais*, 2006, p. 13–17; *ATL 2005 metais*, 2006, p. 9–12).

Elektros kabelio trasa kirto radimvietės teritoriją V–R kryptimi. 2022 m. detaliai tyrinėta atkarpa buvo sudalyta į 7 10x1m dydžio plotus, kurie sunumeruoti pradedant nuo V galo (1 pav.). Pirmieji 3 plotai apėmė neaukštos smėlio kalvelės V dalį. Kalvelė reljefe iš aplinkos išsiskiria neryškiai, iškilusi apie 0,5 m, padengta durpių sluoksniu, kuris buvo ariamas. Aukščiausioje kalvelės dalyje durpės vietomis suartos iki pat smėlio, o V perkasos gale po armeniu išlikęs iki 30 cm storio durpių sluoksnis. Apatiniame durpių sluoksnio horizonte fiksuotas intensyvus kultūrinis sluoksnis, pasižymintis labai dideliu smulkių perdegusių kauliukų skaičiumi. Sluoksnyje buvo gausu smulkių radinių – keramikos šukelių, gintaro ir titnago skaldos, rasta akmeninių pasvarų tinklams, neperdegusių kaulų ir pan. Šis kultūrinio sluoksnio horizontas prasidėjo maždaug 8 m atstumu nuo V perkasos galo ir tęsėsi į R iki pat 2004 m. iškastos perkasos.

Po durpėmis fiksuotas iki 12 cm storio gitijos sluoksnis, liudijantis apie greta kalvelės buvusio vandens telkinio dumblėjimo procesą. Gitijos sluoksnis plonėjo į R pusę, ties antro ploto viduriu pasidarė neištisinis ir toliau pranyko. Pačiame gitijos sluoksnyje radinių nebuvo, bet daug jų aptikta ties riba su aukščiau buvusiu durpių sluoksniu, taip pat ir ties riba su giliau slūgsojusiu smėliu. Tai leido išskirti du

1 pav. Šventosios 26-osios radimvietės tyrinėtų vietų planas: 1– elektros kabelio trasa; 2 – 2022 m. tyrinėtos vietos; 3 – apytikslės R. Rimantienės 1966, 1970–1971 m. perkasų vietos; 4 – V. Juodagalvio 2002–2005 m. tyrinėtos vietos. Dž. Brazaičio brėž.

Fig. 1. Area plan of Šventoji 26 findspot: 1– electrical cable; 2 – 2022 excavation areas; 3 – rough location of the trenches excavated by R. Rimantienė in 1966, 1970, and 1971; 4 – areas excavated by V. Juodagalvis in 2002–2005.

chronologiškai skirtingus kultūrinio sluoksnio horizontus – ankstesnysis susiformavo smėlyje, priekrantėje, vandens telkinio akvatorijoje iki prasidedant dumblėjimo procesui, vėlesnysis susidarė jau virš išdžiūvusio gitijos sluoksnio. Smėlio kalvelės viršuje, kur gitijos nebuvo, kultūrinio sluoksnio horizontai yra susimaišę.

Smėlio sluoksnis fiksuotas visuose pirmuose trijuose plotuose, jo storis siekė iki 65 cm. Smėlio paviršius kilo į R pusę, aukščių skirtumas sudarė apie 50 cm. Sluoksnį sudarantis smėlis smulkus, greičiausiai eolinės kilmės. Radinių aptikta visame viršutiniame smėlio horizonte išskyrus kelis metrus V perkasos gale. Priekrantės zonoje smėlio horizontas su negausiais, bet neblogai išlikusiais radiniais siekė iki 20 cm storio. Tamsesniuose smėlio tarpsluoksniuose sijojant rasta daug žuvų kaulų, daugiausia slankstelių. Kalvelėje smėlio sluoksnis su radiniais ir daug perdegusių kauliukų buvo plonesnis, iki 7 cm storio. Giliau buvo pilko smėlio tarpsluoksnis, kuriame radinių nebebuvo.

Pirmajame plote smėlio sluoksnyje išryškėjo 6 įgilintos struktūros – 5 stulpavietės ir pailga duobė. Struktūros buvo užpildytos durpingu gruntu, jose rasta akytosios keramikos ir kitų radinių. Šios struktūros greičiausiai yra stulpinės ar polinės konstrukcijos pastatų liekanos. Dar viena durpingu gruntu užpildyta duobė rasta plote 3, joje aptiktas didelis akytosios keramikos puodo pakraščio fragmentas.

Giliau po smėliu rastas dar vienas 20–30 cm storio durpių sluoksnis, kuriame jokių radinių nebuvo. Po apatiniu durpių sluoksniu vėl pasiektas smėlis.

Plotai 4–6 kirto 2002–2004 m. archeologinių tyrimų perkasas. Tarpai tarp perkasų buvo taip pat suardyti įvairių nelegalių kasinėjimų

2 pav. Akytoji keramika. Dž. Brazaičio nuotr.

Fig. 2. Porous ware.

3 pav. Keramika su šukiniais įspaudais. Dž. Brazaičio nuotr.

Fig. 3. Pit-comb ware.

4 pav. Keramika, skirtina virvelinės keramikos ir rutulinių amforų kultūroms. Dž. Brazaičio nuotr.

Fig. 4. Pottery ascribed to the Corded Ware and Globular Amphora Ware cultures.

ieškant gintaro, tai fiksuota ankstesnių tyrimų metu. Kultūrinis sluoksnis buvo visiškai sunaikintas iki apatinio durpių sluoksnio arba po juo esančio smėlio. Maišytuose sluoksniuose surinkta vos keletas radinių, daugiausia smulkių gintaro nuoskalų ir akmenų. Ploto 6 R dalyje už senų perkasų vėl fiksuotas gitijos sluoksnis, plote 7 po armeniu ir durpėmis fiksuotas smėlis. Neskaitant kelių smulkių gintaro nuoskalėlių, radinių perkasos R gale faktiškai nebuvo. Tokiu būdu tirtoje perkasoje radinių turtingas kultūrinis sluoksnis apėmė mažesnį nei 30 m^2 plotą. Kasant šurfus ir stebint žemės kasimo darbus likusioje elektros kabelio trasos dalyje, fiksuoti tik natūraliai susidarę sluoksniai, jokių priešistorinių žmonių veiklos pėdsakų nebuvo.

Tyrimų metu rasti 896 (svoris 2090 g) keramikos fragmentai, 492 (510 g) gintaro radiniai įskaitant ir natūralius, neapdirbtus gabalėlius, 182 (580 g) titnago radiniai, taip pat aptikta kaulinių ir akmeninių dirbinių. Didžioji dalis keramikos priklausė smailiadugniams indams, būdingiems neolitinėms žvejų ir medžiotojų bendruomenėms. Šioje keramikoje išsiskyrė dvi stilistiškai skirtingos grupės. Pirmajai priklausė mažai ornamentuota keramika šiek tiek atlenktais arba tiesiais indų pakraščiais (2 pav.). Molio masėje pastebimos tik organinės kilmės priemaišos. Kartais indai buvo puošiami duobutėmis, grioveliais ar apvijiniais ornamentais. Šios grupės šukių daugiausia rasta priekrantės apatiniame kultūriniame sluoksnyje, taip pat įgilintose struktūrose. Tokia keramika gausiai aptinkama ir kitose Šventosios radimvietėse.

Kitos grupės indai buvo puošti retų dantukų šukiniais įspaudais (3 pav.). Indų pakraščiai profiliuoti, nusklembti į vidų. Molio masė labai varijuoja – dalies indų molyje matomos kriauklelių ir augalinės priemaišos, kitų indų molyje yra dėta smėlio, kartais gana gausiai. Šios grupės keramika koncentravosi kalvelės viršuje. Panašios keramikos Šventojoje rasta tik 43 radimvietėje, bet panašios stilistikos keramikos gausiai randama neolito gyvenvietėse Latvijoje ir Rytų Lietuvoje.

Kalvelėje taip pat rasta pavienių šukių, puoštų virvutės įspaudais, stulpeliais, „parketiniu“ ornamentu (4 pav.). Paprastai tokia keramika siejama su ankstyvosiomis gyvulių augintojų bendruomenėms ir skiriama rutulinių amforų ir virvelinės keramikos kultūroms.

Kaip ir ankstesniuose tyrimuose, didelę radinių dalį sudarė gintaras (5 pav.), o tai liudija apie čia veikusias gintaro dirbtuves. Didžiąją radinių dalį sudarė žaliava, ruošiniai dirbiniams, gamybos brokas ir atliekos, sveikų dirbinių beveik nebuvo. Daugiausia buvo gamintos apskritos sagutės su V formos angomis. Rasta viena sveika, keletas ruošinių joms, kurių vienas buvo gludintu paviršiumi. Rasta daug nebaigtų gaminti sagų, dažniausiai sulūžusių gręžiant angas. Kartais brokuotos sagos buvo perdaromos į kabučius arba karolius. Taip pat gaminti cilindriniai karoliai ir kabučiai, jų pavyko rasti tik brokuotus fragmentus. Gintaro radiniai koncentravosi kalvos viršuje, priekrantės zonoje apatiniame kultūriniame sluoksnyje rastos tik kelios didelės gintaro nuoskalos.

Gyvenvietės akmeninis inventorius gana gausus ir atspindi regioninius ypatumus ir ūkinės veiklos specifiką. Titnago įrankiams gaminti daugiausia naudotas vietinis prastos kokybės eratinis titnagas, kurio rieduliukų galima pasirinkti pajūryje. Dėl šios priežasties titnagų paviršius dažniausiai yra matinis, dirbiniai smulkūs, dažnai neaiškios paskirties, sunkiai pasiduodantys kokiai nors tipologijai. Išsiskiria nemažai titnaginių grąžtelių serija, kurių dalis, matyt, naudota gintaro dirbtuvėse. Rasti 4 įvairių formų titnaginiai strėlių antgaliai, visi pagaminti iš nuoskalų ir retušuoti dvipusių plokščiu retušu – tokie antgaliai laikomi būdingais vėly-

5 pav. Gintaro radiniai. Dž. Brazaičio nuotr.

Fig. 5. Amber artefacts.

6 pav. Strėlių antgaliai iš skalūno (1) ir titnago (2–5). Dž. Brazaičio nuotr.

Fig. 6. Arrowheads made from schist (1) and flint (2–5).

vajam neolitui. Rastas ir vienas importinis skalūno antgalis nulūžusiu smaigaliu (6 pav.).

Gyvenvietės kultūriniame sluoksnyje natūraliai atsiradusių akmenų nėra – visi akmenys kadaise atnešti žmogaus. Daug akmenų buvo naudoti kaip pasvarai žvejybiniams tinklams – dalis jų turi išskalas šonuose, skirtas prikabinti. Smiltainio plytelės naudotos kaip abrazyvai gintaro ir kaulo dirbinių gamyboje. Akmenys naudoti titnagui skaldyti, laužavietėms įrengti ir pan. Gyvenvietėje rasta apskaldytų uolienų – gali būti, kad čia apsistoję žmonės naudodavo skalias uolienas kaip alternatyvą titnagui įrankiams gaminti.

Zooarcheologinė medžiaga gyvenvietėje gausi ir įvairi, bet išlikusi gana prastai. Rasta medžiojamos miško faunos, jūros žinduolių, daugybė žuvų kaulų. Geriausiai kaulai išliko priekrantės apatiniame kultūriniame sluoksnyje – rasta vilko, jūros kiaulės kaulų, daug žuvų slankstelių. Smėlyje rasti ir du kauliniai dirbiniai kažkokio įrankio smailiu galu viršūnė ir gludintuvas, padarytas iš perskelto kaulo (7 pav.). Viršutiniame sluoksnyje rasta briedžio,

7 pav. Kauliniai dirbiniai. Dž. Brazaičio nuotr.
Fig. 7. Bone artefacts.

ruonio kaulų, tai pat labai daug smulkių perdegusių kauliukų. Sprendžiant iš ankstesnių tyrimų duomenų, perdegusių kauliukų sluoksnis apima labai didelį plotą. Kokiu tikslu buvo masiškai deginami kaulai, lieka neaišku.

Apibendrinus stratigrafijos ir radinių pasiskirstymo kultūriniame sluoksnyje duomenis galima teigti, kad akmens amžiaus stovyklos kūrėsi nedidelėje smėlio kopoje, susidariusioje uždurpėjusio vandens telkinio (ežero ar lagūnos) R pakraštyje. Kopa tyrinėtoje vietoje R–V kryptimi buvo apie 30 m pločio iš abiejų pusių apsupta vandens (sala arba pusiasalis). Kultūrinis sluoksnis formavosi tiek kalvoje, tiek ir priekrantėje, į ją radiniai galėjo patekti iš kalvoje įsikūrusios gyvenvietės arba iš priekrantėje stovėjusių polinių pastatų.

Gyvenvietės chronologija, atrodo, yra gana plati. Deja, abiejuose kaulų mėginiuose iš apatinio kultūrinio sluoksnio kolageno kiekis pasirodė per mažas radiokarboniniam datavimui. Pavyko datuoti tik vieną (iš dviejų pateiktų) kaulą iš viršutinio sluoksnio. Kaulas datuotas IV tūkst. pr. Kr. pabaiga ir maždaug atitinka vidurinio ir vėlyvojo neolito sandūrą. Su šia data greičiausiai reikėtų sieti gintaro dirbtuves ir keramiką, puoštą šukiniais įspaudais. Priekrantės zonoje rasta akytoji keramika chronologiškai turėtų būti ankstyvesnė.

Nedidelės apimties Šventosios 26 radimvietės tyrimai parodė, kad neolito kultūrinė situacija Šventosios mikroregione buvo gerokai margesnė, nei manyta iki šiol. Lieka daug neatsakytų klausimų apie skirtingų kultūrinių grupių chronologiją, tarpusavio sąveikas, tarpregionius ryšius ir panašiai. Ši radimvietė yra unikalus archeologijos objektas net ir Šventosios gyvenviečių komplekso kontekste – tolimesni jos tyrimai gali reikšmingai papildyti bendrą Lietuvos pajūrio neolito archeologinį vaizdą. Radimvietė yra smarkiai nukentėjusi nuo įvairios ūkinės veiklos – melioracijos, daugiamečio arimo, nelegalių kasinėjimų ir kitokių žemės kasimo darbų, kultūrinis sluoksnis smarkiai paveiktas intensyvios bioturbacijos procesų. Radimvietės teritorijoje suprojektuota gatvė ir privatūs sklypai statyboms. Visa tai kelia realią grėsmę šiam itin svarbiam archeologijai objektui.

Šventoji 26 Findspot

A detailed excavation of a 70 x 1 m trench was carried out along a projected electrical cable path within the boundaries of the Šventoji 26 site. Thirty test pits (1 m^2 each) were excavated along the remainder of the path, and trenching works were carefully monitored. Šventoji 26 was extensively investigated in the past: in 1966 and 1970–1971 by R. Rimantienė, and in 2002–2005 by V. Juodagalvis (Fig. 1). Research showed that a Neolithic settlement with amber workshops was located in this area. The excavation in 2022 revealed that Stone Age camps were set up on a small sand dune, situated on the E edge of a silted body of water (lake or lagoon). The archaeological layer was formed both on the hill and on the shoreline, and finds therein may have been deposited from either the settlement on the hill or from stilt houses on the shore. Two distinctive stratigraphic layers separated

by sapropel were distinguished along the shoreline. The excavation yielded the following finds: 896 fragments of pottery (2090 g); 492 (510 g) pieces of amber, including natural, unworked pieces; and 182 (580 g) flint artefacts. Bone and stone artefacts were also found. The shoreline was dominated by porous ware (Fig. 2), while the hill was dominated by pit-comb pottery (Fig. 3). Pottery typical of both Corded Ware and Globular Amphora cultures was also identified (Fig. 4). The amber finds consisted mainly of manufacturing defects and waste, with almost no intact artefacts (Fig. 5). Flint arrowheads typical of the Late Neolithic were found, as well as an imported schist arrowhead (Fig. 6). The zooarchaeological material, comprised of game, marine mammal and numerous fish bones, was rather poorly preserved. The species identified include moose, wolf, seal and porpoise. The archaeological layer is very rich in burnt bones, distributed over a large area. Two bone artefacts were found in the lower layer (Fig. 7). The bone from the upper layer dates to the end of the 4th millennium BC, and roughly corresponds to the turn of the Middle and Late Neolithic. The amber workshops and the pit-comb pottery should likely be attributed to this period as well. The porous ware found in the coastal area likely belongs to an earlier period.

Matas Valauskas

Žvejybinė konstrukcija Šventosios akmens amžiaus gyvenvietėje

2022 m. sklype Šviesos g. 1A planuota įrengti naują elektros tinklų trasą. Ši vietovė patenka į saugomą Šventosios akmens amžiaus gyvenvietės (UK 1813) teritoriją (Palanga, Šventoji). Dėl šios priežasties už minėtų darbų vykdymą atsakinga įmonė AB „Energijos skirstymo operatorius“ inicijavo archeologinių tyrimų atlikimą. Siekiant ištirti kultūrinį sluoksnį ir nustatyti jo storį, chronologiją, susiformavimo laiką, užfiksuoti statinių liekanas ar kitus archeologinio pobūdžio vertingųjų savybių turinčius objektus, 2022 m. birželį–liepą naujos elektros trasos vietoje atlikti žvalgomieji tyrimai ir žvalgymai. Jų metu iki įžemio ištirti 3 įvairaus dydžio šurfai bendro 23 m^2 ploto ir žvalgyta 371 m ilgio tranšėja (apie 35,5 m^2). 2022 m. iš viso ištirtas 48,5 m^2 plotas (iki įžemio – 21 m^2). Taip pat atlikta 20 geologinių gręžinių (1 pav.).

Tyrimų vieta yra Šventosios akmens amžiaus gyvenvietės V dalyje, buvusio lagūninio ežero duburyje, palyginti toli nuo žmonių apgyvendintų pakrančių. Arčiausia žinoma radimvietė (42) yra 2–25 m į P bei R nuo 2022 m. tyrimų vietos.

Ankščiau archeologiniai tyrimai šioje teritorijoje vykdyti: 2007–2009, 2011, 2012, 2015, 2016, 2019, 2021. 2007, 2009, 2011, 2015 m. – G. Piličiauskas (*LIIR*, f. 1, b. 4853; *ATL 2009 metais*, 2010, p. 17–20; *KPC PB*, f. 39, a. 1, b. 2284; *LIIR*, f. 1, b. 7448), 2008, 2012 – G. Piličiauskienė (*KPC PB*, f. 39, a. 1, b. 2780; *ATL 2012 metais*, 2013, p. 26–30), 2015 – M. Mačiulis (*LIIR*, f. 1, b. 7643), 2016 – V. Vingis (*LIIR*, f. 1, b. 7939), 2019 – U. Budvydas (*LIIR*, f. 1, b. 8990), 2021 – J. Sadauskas (*LIIR*, f. 1, b. 10294). Informatyviausi 2009, 2011 m. G. Piličiausko tyrimai 42 radimvietės aplinkoje ties Šviesos gatvės sklypu 2D. Tyrimų metu aptikti mediniai kuolai, pušų skalos, akmeniniai tinklų pasvarai, pušies žievės plūdės – radiniai, siejami su akmens amžiaus žvejybine konstrukcija, ^{14}C metodu datuoti III tūkst. pr. Kr. pradžia.

2022 m. tyrimų metu nustatyta, kad tyrimų vietoje po durpingu paviršiaus dirvožemiu susiformavusi 10–20 cm storio juosva ar rusva